

Millised olid hiieaiad?

Teskt ja fotod AHTO KAASIK

Rahvapärимuse põhjal on vähemalt osasid meie hiisi vanasti ümbritsenud aiad. Mõnikord kaitseb aed ka üksikut puud, kivi, allikat või muud pühapaika.

Mõistagi ei võetud ehitustööd ette ilu pärast. Aed pidi hoidma hiiest eemal kariloomad ning olema märgiks inimesele.

Mõnikord on pühapaika ennastki nimetatud hiieaiaks. Näiteks Kirbla kihelkonna Rumba külas oli Hiieaed, kus kasvasid niinepuud. Hallistes on aga 1936. aastal kõneldud nii: *“Hiis om sii kus ohvert viiti. Sinna viiti villä ja liha. Sääl kasvi tamme ja aid olli ümmer. Sis kutsut seda hiis või ohvriaid.”*

Inimene ei või hiiest oksagi murda ega marju noppida, muidu võib tal haprasti minna. Kariloomad, kes pühapaika satuvad,

võivad aga haigestuda või surra. Tõpral pole ju aimu, et hiies ei tohi rohtu kitkuda, oksi murda ega seal oma häda rahuldada.

Varemalt ei ehitatud loomade jaoks karjaaedu, karjased karjatasid neid külast eemal metsas või puisniitude ädalal. Seal aga, eemal külade igapäevasaginast, asusid ilmselt tavaliselt ka hiied. Nii põllulappe kui hiisi ümbritsevad aiad olid seega tehtud loomade pärast.

Kooliõpetaja Siederman on 1889. aastal Märjamaa kihelkonnas kirjutanud: *“Hiie jumal olnud küla põhjapool ääres, ilusast kuuse ja männi metsast ümber piira-*

tud. Suurejõe kaldal, kauni aasamäe peal, olnud Hiie armsam asupaik. Hiie jumal ei ole kulda ega hõbedat saanud, vaid rahvas on temale teist sugu maugast viinud. Rahvas viinud talle ohvriks igasugu asju nii kui: uudsevilja igast sugust, villu, liha, kääki, vorsti, leiba, saia, silku, soola jm. selle mõtte ja palvega, et hiie neid kaitseks ja varjaks kõige õnnetuse eest, mis elu ülespidamist takistab. Et loomad ei saaks püha paiga ligi, tehtud kõrge aed ümber.”

ABIKS MAASTIKKU SULANDUMINE

Ajad ja olud muutuvad. Kuremäe hiitamme ümber tuli ehitada aed, et kaitsta seda õigeusklike eest. Kunagi ümbritses Mahu kihelkonna Tammealuse hiitamme tugev aed, et loomad puule ligi ei pääseks. Paarkümmend aastat tagasi aga alustati samas hiieaia rajamist, et kaitsta pühapaika inimeste, õigemini autostunud inimeste eest. Tammealusel on säilinud ka jupike vana kiviaia põhja, mis eraldab hiit põllust.

Kummatigi ei tea me hiieaedade väljanägemisest kuigi palju. Enamik neist kadus arvatavasti siis, kui vallutajad hakkasid meie pühapaiku otsima ja hävitama. Miski ei kaitsnud hiit paremini kui selle väliste märkide kaotamine, nii et see sulandus ümbritsevasse maastikku.

Märksa enam teame talude pühaaedadest, mis asusid hoonete lähedal ja olid samuti aiaga piiratud. Neid on nimetatud ka ohvri-, püha-, puhas- ja tapuaiaiks. Tapuaia nimi pärineb humalalt, mida nende aedade ümber kasvatati. Annid viidi pühaaias asuvale kivile, lauale või puu alla.

KÕIGIST ASJUST ESIMENE OSA

Hallistes kõneldi 1893. aastal sedasi: *“Meie vanal rahval on mitmesugused ohverdamise kombed ja kohad olnud. Need on esiteks majade ligidal veikesed maalapikesed olnud, mille ümber kõva aed on olnud tehtud, et keegi loom oma jalaga sinna ei saa ja kust keegi ühtegi rohu peotäit ega puuoksa ei ole tohtinud ära võtta ega muiale pruukida.”*

Peremehe mure olnud iga kevade kõige esiti see, et ta selle aia kindlaks parandanud. Sinna sisse on siis kõigist asjust esimene osa ohvriks viidud...”

Teisal jälle ei võinud inimesed pühaaeda siseneda ning panid ehk viskasid oma annid üle aia. Saarde kihelkonnas kõneldi 1898. aastal: *“Talli walla Uluta talu õues olla weel 40 aasta eest tagasi wäike*

ümberpiiratud ohvriaed olnud, kuhu uutse vilja, värsket liha, raha ja muud sarnast kraami sisse on wisatud. Aeda ei ole kellelgi inimesel luba sisse minna olnud.”

Külade pühaaedadest on teateid Võru- ja Põhja-Tartumaalt. Kuremaa laanes asunud aiast kirjutas J. M. Eisen: *“Ohvriaeda peetud pühaks kohaks. Esimesest uudseviljast, värskest piimast, õllest, supist, lihast jne antud “matti”. Kanga otsast lõigati tükk selle heaks, enne kui midagi õmmelda taheti. Ohvri aed olla kõigist enne oma matti saanud. Kui seda ei tehtud, pidi õnnetused kohe tulema.*

Korrapärast viidi kõike, et siis ikka heasti läheb. Mustust ega roojust ei ka ühtegi looma ei tohtinud aeda lasta, ei ka inimene sisse minna. Aeda peetud pühaks.”

AIAD OMA JUURTE KAITSEKS

Pere ja talu või küla pühaaiad kuuluvad meie põliskultuuri igjammustest aegadest. Sarnaseid pühapaiku on olnud ja on praegugi meie hõimurahvastel, näiteks udmurtidel. Rajades oma pühaaia või hoides ajaloolist pühapaika, hoiame ühtlasi haruldast osa eesti kultuurist ja oma juurtest. Sellega osutame me teene nii endale kui ka järeltulevatele põlvedele.

Esmalt tuleb hoolitseda, et kaitse all olevad või muidu tuntud ajaloolised pühad puud ja paigad oleksid hoitud kariloomade ning masinate eest. Praegugi võime näha mitmel pool, kuidas maaomanik lubab oma karjal püha paika räsida-reostada või künnab kalmeid ja hiiepaiku. See pole mitte üksnes seadusega keelatud, vaid ka sündsusetu.

Iga küla ja talu vajab kohta, mida inimene ei häiri ning kus meiega maad jagavad olendid – taimed, putukad, loomad – varju leiavad. Esivanemate meelest on sellised aiad iga maakoha haldjate või vaimude kaitsealad. Kui paiga vaim on hästi hoitud, on hoitud ka maakoht ja selle inimesed.

Pühaaia puhul on oluline rahule jäetud maa. Piirav aed on üksnes vahend rahu hoidmiseks. Põhimõtteliselt võib pühakoha ümber tõmmata ka metallpostidega võrk- või okasraataia. Kenam ja õigem on see siiski laduda kividest või teha puidust latt-, roigas- või uss-aed, nagu olnud meie maal tavaks. Vorm ja sisu võiksid olla kooskõlas ühtviisi nii ajalooliste kui uute pühapaikade puhul. Hoolega tuleb läbi mõelda ka värava laad ja asukoht.

Vajadusel saab alati nõu küsida Eesti Vabaõhumuuseumist, Eesti Rahva Muuseumist või Maavalla Kojast, kus vastavad teadmised on olemas.

Kas rajada pere uus pühaaed kodus või varjulisse nurka või talu metsatukka ning kas sinna ka ande viia, otsustab igaüks ise.

Hiiesõnastiku järgmine lugu on tulest. Uurime, kas aastavahetuspühade ehk jõulude ajal on hiies tuld tehtud. ⚡

